

Elias Canetti

Gözlerin Oyunu

Türkçesi: Şemsa Yeğın

Deneme

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM DÜĞÜN

Çölde Büchner	7
Göz ve Soluk	22
Bir Anlaşmazlığın Başlangıcı	34
Orkestra Şefi	45
Kupalar	54
Strazburg 1933	58
Anna	68

İKİNCİ BÖLÜM DR. SONNE

İkiz Kısmet	89
“Siyah Heykel”	99
Café Museum’daki Suskunluk	112
Hietzing’de Komedi	115
İyi Bir İnsan Keşfediyorum	124
Sonne	132
Operngasse	150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM RASTLANTI

Musil.....	163
Aynası Olmayan Joyce	171
İyiliksever	177
Bir İzleyici	184
Bir Meleğin Cenaze Töreni	195
Yüksek Bilgelik.....	200

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM GRINZING

Himmelstrasse	209
Öykünün Son Şekli.....	217
Alban Berg	225
Liliput Bar'daki Buluşma	230
Şeytanın Kovulması	235
Ruhun Kırılmağı	243
Benediktlere Davet	248
"Yaşıtlarımı Arıyorum"	255
Thomas Mann'ın Mektubu	262
Ras Kassa: Çığırktanlar	268
38 Numaralı Tramvay	273

BEŞİNCİ BÖLÜM YAKARIŞ

Beklenmedik Buluşma	279
İspanya İç Savaşı	283
Nussdorferstrasse Toplantısı	291
Hudba: Köylü Dansı.....	299
Annemin Ölümü.....	309

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜĞÜN

Çölde Büchner

O dönemlerdeki başlığıyla *Kant Yanıyor* beni perişan etmişti. Kitapları yaktığım için kendimi bağışlayamıyordum. Sanıyorum (daha sonra Kien olan) Kant'a da artık acımıyordum. Kitabı yazarken ona öylesine acımasızca davranmışım ki, ona karşı duyduğum acımayı bastırmak, Kant'ın yaşamına son verme düşüncesinin bende uyandırdığı rahatlamayı, kurtulma duygusunu gizlemek için çok büyük bir çaba harcamak durumunda kaldım.

Ama bu kurtuluş için kitaplar feda edilmişti; *kitaplar* alev alev yandığında, aynı şeyin benim de başıma geldiğini hissettim. Yalnızca kendiminkileri değil, dünyanın bütün kitaplarını kurban verdiğimi düşünüyordum, çünkü sinoloğun kitaplığında, dünya için önem taşıyan her şey, bütün dinlerin, bütün düşünürlerin, tüm Doğu yazınının, Batı yazınlarının, şu ya da bu anlamda hâlâ yaşamakta olan değerli kitapları bulunmaktaydı. Bütün bunlar yanmıştı, buna izin vermişim, herhangi bir bölümünü kurtarmaya bile girişmemiştim; geriye kupkuru bir çölden başka bir şey kalmamıştı ve bunun tek sorumlusu bendim. Çünkü bu türden bir kitapta olan biten bir oyundan ibaret değildir, gerçekliktir; yalnızca dışarıdan gelecek eleştirilere karşı

değil, kişinin kendi gözünde de haklı çıkarılması zorunludur. İnsanı, bu türden şeyleri yazmaya zorlayan duygu yoğun bir korku bile olsa, kişi gene de kendisine bunu yapmakla çok fazla korktuğu bir şeyin ortaya çıkmasına yardımcı olup olmadığını sormak durumundadır.

Felaket içinde kök salmıştı, bundan sıyrılamıyordum. Bu felaketin tohumu, yedi yıl önce, Karl Kraus'un *İnsanlığın Son Günleri* adlı kitabıyla ekilmişti. Ama şimdi, felaket düşüncesi, yaşamımda değerini hep koruyan şeylerden – kitlelerle bağlantısını 15 Temmuz'da saptadığım yangından ve her gün birlikte yaşadığım kitaplardan dolayı kişisel bir biçim almıştı. Romanın kahramanı benden farklıydı gerçi, ama ona öylesine temel bir nitelik katmıştım ki, amaca ulaştıktan sonra, verilen cezayı geri alamadım.

Kendim için yarattığım çöl, her şeyi örtmeye başladı. İçinde yaşadığımız dünyanın içerdiği tehlikeleri Kien'in ölümünden sonraki kadar yoğun bir şekilde hiç hissetmemiştim. İçine düştüğüm huzursuzluk, "Deli İnsanlar Komedi"ni tasarladığım dönemdekine çok benziyordu, yalnız, bu arada çok önemli bir şey olmuştu ve kendimi suçlu hissediyordum. Huzursuzluğumun nedenini bilmiyorum. Geceleri, hem de gündüzleri, aynı sokaklarda koşturup duruyordum. Değil tasarladığım diziyi sürdürmek, yeni bir romana başlamak bile söz konusu değildi. Giriştiğim büyük iş, yanan kitapların dumanında boğulmuştu; şimdi artık, nerede olursam olayım, her an patlayıverecek bir felaketin tehdidi altında olmayan hiçbir şey göremiyordum.

Geçerken duyduğum her konuşma, son konuşma gibi geliyordu bana. Son anlarda yapılması gereken şeyler, korkunç, acımasız bir baskı altında yapılmaktaydı. Ama tehdit edilenlerin yazgısı, kendileriyle sınırlıydı. Onlar, içinden çıkılması olanaksız bir konuma sürüklemişlerdi kendilerini. Felaketlerini *hak eden* insanlardan biri olmak için en olağandışı acılara katlanmışlardı. Kulak verdiğim herkes, tıpkı benim ateşi tutuştururken olduğum kadar suçlu görünüyordu bana. Ama bu suçluluk, özel bir

tür eter gibi her şeye ama her şeye işlemiş olmasına, hiçbir şeyin ondan kurtulmamasına karşın, insanlar, başka bakımlardan tam tamına eskiden oldukları gibi kalıyorlardı. İçinde buldukları durumlar, bunları yaratan ve besleyen kim olursa olsun, kesinlikle kendilerine aitti. İnsanın tek katkısı, bu durumlara yön vermek ve kendi kaygı ve merakıyla onları körüklemektir. Bir algılayıcı tutkusuyla gözlemediği, tek var oluş nedeni algılanmak olan her soluk kesici sahne, felaketle sonuçlanıyordu.

Müthiş bir hızla, dev harflerle –yeni bir Pompei'nin duvarlarına yazı yazarcasına– yazıyordu. Yazıları, bir volkanik patlamaya ya da depreme hazırlık niteliği taşıyordu: Sarsıntının yaklaşmakta olduğunu, onu hiçbir şeyin durduramayacağını biliyordunuz; siz, önceden olanları, birbirlerinden etkinlikleri ve koşulları ile ayrılmış insanların, felaketlerinin çok yakında olduğundan haberleri olmaksızın o boğucu havayı her zamanki yaşama çırpınışları içinde soluyan ve bu nedenle felaketin başa gelmesi süreci henüz başlamadan daha da telaşlı, daha da ısrarlı soluk alan insanların yaptıklarını yazıyordunuz. Sahneleri birbiri ardına yazdım, her biri tek başına bir bütündü, hiçbiri diğeriyle bağlantılı değildi, ama hepsi de müthiş bir felaketle son buluyordu, sahneleri birbirine bağlayan tek şey, hepsinde ortak olan bu sonlar, bu felaket niteliğiydi. Onlardan geride kalana şimdi baktığımda, her şeyi, o zamanlar henüz patlak vermemiş olan dünya savaşının gece bombardımanlarının yarattığı duygusuna kapılıyordum.

Hepsi de durmaksızın, tutkulu bir hızla yazılmış sahnelerin her biri bir felaketle son buluyor ve hemen sonra farklı insanlar arasında geçen, kendisinden önce gelenlerle hiçbir ortak yanı bulunmayan, ancak sonunda gerçekleşen felaketi tam anlamıyla hak eden yeni bir sahne başlıyordu. Her sahne diğerinden farksız, her şeyi kapsayan bir yargılama sürecine benziyordu ve en ağır cezayla karşılaşan kişi, diğerleri konusunda bir yargıya varmayı öngören kişi oluyordu. Çünkü yargıyı, sonu engellemek isteyen, ona neden olan kişinin ta kendisiydi. Bu insanların sevgisizliğini bir ayna gibi gören oydu. Şöyle bir geçerken gözü

ilişiyordu onlara, onları görüyor, bırakıp gidiyordu, kulağına çarpan tümcelerini duyuyordu, onları aynı ölçüde sevgisiz olan diğerleriyle birleştiriyordu ve kafası, anımsanmış olan öznel tümcelerle, kendi çıkarlarının peşinde olan tümcelerle patlayacak gibi olduğunda, bunların en ivedi olanlarını kayda geçirmek durumunda kalıyordu.

O haftalar boyunca yaşadığım işkencelerin en kötüsü, Hagenberggasse'deki odamdı. Bir yılı aşkın süredir, İsenheim mihrabını gösteren baskı resimlerimle burada yaşamıştım. Çarmıha gerilişin en acımasız ayrıntıları, etime ve kemiğime işlemişti. Roman üzerinde çalıştığım sürece resimlerim bulunmaları gereken yerdeymiş gibi göründü bana, beni hep tek ve aynı yöne iteliyorlardı, acımasızca dürtüyorlardı beni. Bana verdikleri acıyı *istiyordum*, bu acılara alışmıştım, hiç gözümün önünden uzaklaştırmıyordum, bunlar, anlaşılan, kendileriyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir şeylere dönüşmüşlerdi; çünkü kim sinoloğun çektiği acıları İsa'nınkilere benzetecek denli önyargılı ya da ahmak olabilirdi? Ama gene de kitabımdaki bölümlerle duvarlarımdaki resimler arasında bir tür bağlantı kendiliğinden oluşmuştu. Resimlere öylesine büyük bir gereksinim duyuyordum ki, onların yerine başka hiç bir şey koyamıyordum. Öte yanda, seyrek ziyaretçilerimin dile getirdiği korkuların beni etkilemesine ya da engellemesine izin veriyordum da değildim.

Ne var ki, kitaplık ve sinolog alevler içinde yanmaya başladığında, beklenmedik bir şey oldu. Grünwald, eski gücüne kavuştu. Roman üzerinde çalışmayı bıraktığım an, ressam tek başına karşımda duruyordu ve kendim için oluşturduğum çölde bütün yetkiler onun elindeydi. Eve geldiğimde, odamın duvarları beni müthiş ürkütüyordu. Grünwald, bendeki tehdit duygusunu arttırıyordu.

O dönemde okumak derdime çare olmuyordu. Kitaplara el sürme hakkımı yitirmiştim, onları romanım uğruna feda etmiştim, kurban vermiştim çünkü. Suçluluk duygumu yenme çabasıyla kitaplarımdan birine uzanıp, sanki hâlâ yerindeymiş, yanmamış, yok edilmemiş gibi elime aldım, kendimi okumaya

zorladım, neredeyse hemen bir tiksinti duydum, üstelik en iyi bildiklerimin, en uzun süre sevdiklerimin beni en çok tiksindiriler olduğunu gördüm. Bir yıl boyunca Tanrı'nın her günü beni çalışmaya iten Stendhal'i elime aldığım akşamı anımsıyorum, aldığım gibi öfkeyle atmıştım bu yazarı, hem masanın üzerine değil, yere fırlamıştım. Uğradığım düş kırıklığı karşısında öylesine büyük bir umutsuzluğa kapıldım ki, attığım yerden almadım bile kitabı. Bir keresinde de, Gogol'u okumayı denemek gibi saçma bir fikre kapıldım.

"Palto" bile aptalca, tartışma götürür bir öykü gibi geldi bana ve neden onun beni daha önce etkilediğine şaştım. Beni geliştiren yapıtlardan hiçbiri, bildiğim kitaplardan hiçbiri ilgimi çekmiyordu artık. Belki de o kitapları yakmakla gerçekten de eski olan her şeyi yok etmiştim. Ciltler hâlâ orada duruyordu ama içerikleri *inha edilmişti*, onlardan benim içimde kalan hiçbir şey yoktu. Yanmış olanları yeniden diriltme, var etme yönünde yaptığım her girişim beni müthiş öfkeliendiriyor ve bende bir direnme duygusu uyandırıyor. Acıklı denecek ölçüde başarısız birkaç girişimden sonra, kitapları elime almayı bıraktım. "Büyük" yapıtlar rafım, sayısız kez okuduğum kitaplar, olduğu gibi duruyordu, birine bile el sürmüyordum; artık orda değillerdi sanki; onları artık görmüyordum, hiçbirine dokunmuyordum, çevremi saran çöl, her şeyi ama her şeyi kurutmuştu.

Derken bir gece, perişanlık açısından daha beter olamayacak bir haldeyken, uzun süredir rafımda durup duran, ancak daha önce hiç elime almadığım, bilinmeyen bir şeyde kurtuluşumu buldum. Bu, sarı keten cilt içinde, iri harflerle basılmış olağan kitap boyundan uzun bir Büchner cildi idi; gözden kaçırılması olanaksız bir şekilde, aynı yayınevinden çıkan ve sayfalarındaki her harfi neredeyse ezberlediğim dört ciltlik Kleist kitabının yanında duruyordu. O âna dek hiç Büchner okumadığımı söylemek, inanılmaz gelebilir, ama doğru. Elbet önemli bir yazar olduğunu biliyordum, sanırım günün birinde benim için çok büyük anlam taşıyacak bir yazar olduğunu da biliyordum. Bognergasse'deki Viyana kitapçısında Büchner cildini görüp alalı ve Kleist'in yanına yerleştireli iki yıl geçmiş olsa gerekti.